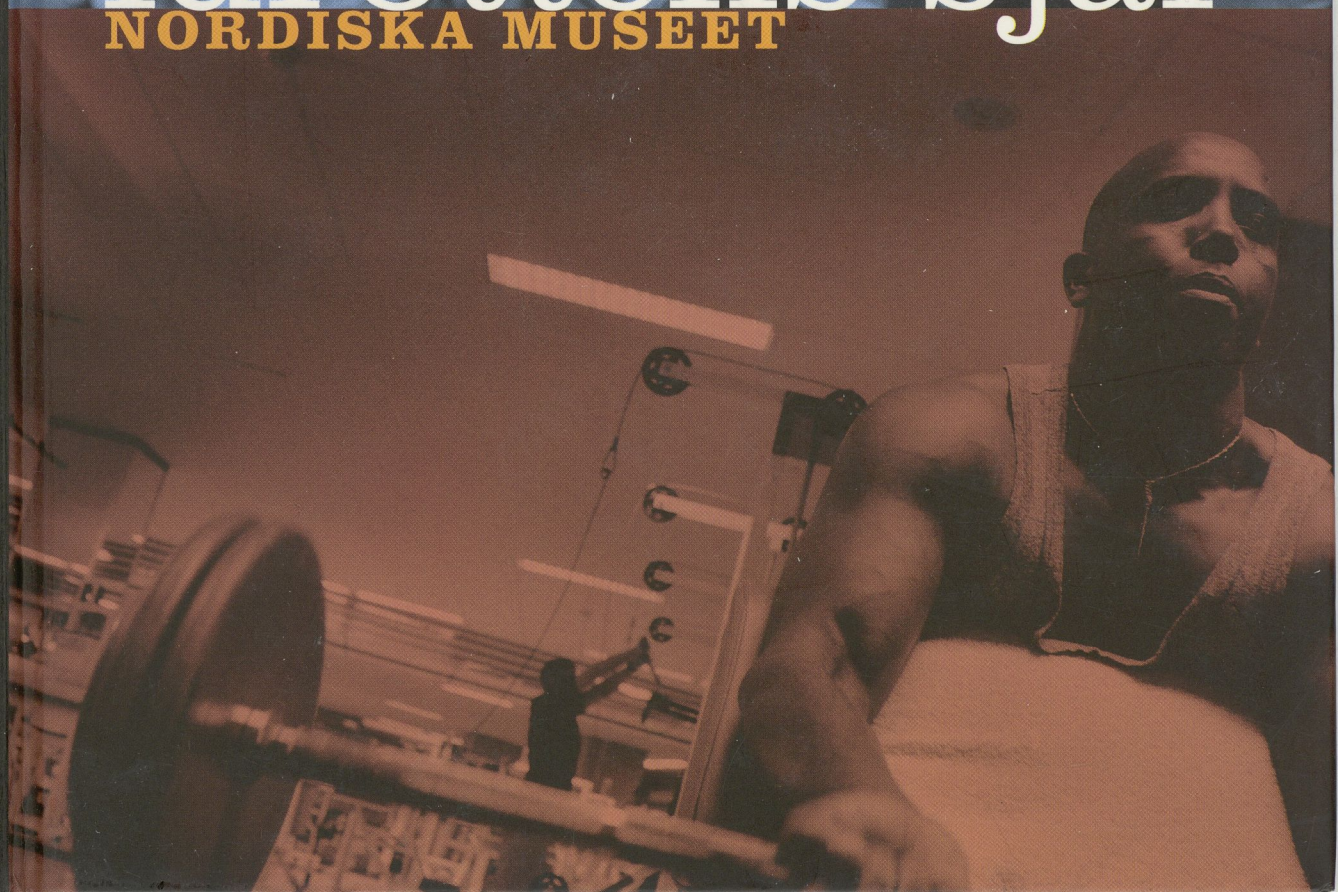

idrottens själ

NORDISKA MUSEET

idrottens själ fataburen 2000

Idrottens

Nordiska museets och Skansens årsbok 2000

själ

Fataburen 2000
Nordiska museets Förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
nmbook@nordm.se

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör: Bo G Nilsson

Bildredaktör: Peter Segemark

Grafisk form: Lena Eklund, Kolofon

Omslagets bilder: Clive Mason, Pressens bild (baksidan överst), bild ur
Riksföreningens för gymnastikens främjande årsbok 1938 (baksidan
underst), Sveriges Centralförenings för idrottens främjande arkiv
(framsidan överst), Charlotte von Friedrichs (framsidan underst).

Tryckt hos MediaPrint Uddevalla AB 2000

ISSN 0348 971 X

ISBN 91 7108 468 1

Tipstjänst och de illegala tipsbolagen

JOHAN R. NORBERG är doktorand
i historia vid Stockholms universitet
och arbetar med en avhandling om
staten och idrottsrörelsen i Sverige
1919–1970

Brita Ledin, dotter till tipsdirektören, ►
tippas »blåvitt«. Ur »Spel! Spel om
pengar idag och förr i tiden» (1994).

Det finns, och har alltid funnits, nära band mellan svensk idrott och olika former av spel och dobbel. Personer som roats av hasardspel har utnyttjat idrottsliga prestationer som föremål för vadslagning i alla dess former. Samtidigt har idrottsrörelsen dragit fördel av en spelintresserad allmänhet för att med lotterier, tips och liknande spel finansiera den egna ideella verksamheten. Ett välkänt exempel på det senare är Bingo-lotto, som utgör ett väsentligt bidrag till den svenska idrottsrörelsens ekonomi. Som ett äldre exempel kan nämnas att Olympiastadion i Stockholm, byggd i samband med de olympiska spelen 1912, finansierades genom ett statligt lotteri.

Av alla olika vadslagningsformer intar tipset en speciell plats i den svenska idrottsrörelsens historia. Få känner idag till att det var idrottsföreningar som under 1920-talet introducerade tipsspel i Sverige, i syfte att ge de egna föreningarna inkomster. Och trots att vadhållning var förbjuden enligt svensk lag bidrog idrottsföreningarna på så sätt till uppkomsten av en illegal tipsrörelse av enorma mått. Denna illegala tipsrörelsens uppkomst, utbredning och omfattning är i sig en både intressant och rolig historia att berätta. Den är dessutom en viktig del av svensk idrottshistoria. Med de olagliga tipsbolagen inleddes nämligen en serie händelser av stor betydelse för den svenska idrottsrörelsens utveckling, för dess finansiering samt relation till den politiska makten. Lite tillspetsat kan man säga att det var ett antal idrottsföreningars illegala tipsbolag som utgjorde startskottet för idrottsrörelsens väg in i det svenska folkhemmet.

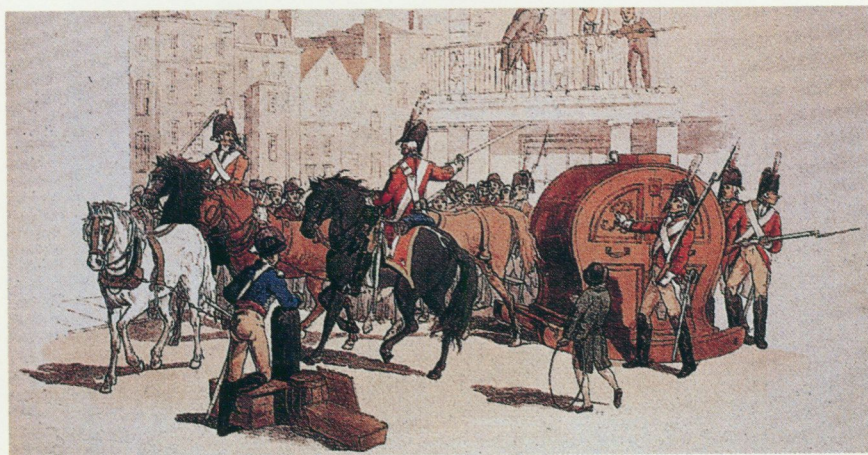
Spel och dobbel – en kortfattad historik

Olika former av spel och dobbel har existerat sedan urminnes tider. I Indien och Egypten har man funnit speltärningar som uppskattas vara omkring 5 000 år gamla. I Bibeln kan man läsa om hur romerska soldater skulle ha kastat tärning om den korsfäste Jesus kvarlämnade kläder. Ett annat välkänt exempel från samma tid är Julius Caesars bevingade uttalande »alea iacta est« (tärningen är kastad) från år 49 f.Kr.

Lika länge som det funnits spel och dobbel, har det funnits en kritik mot verksamheten. En typ av kritik har varit av moralisk karaktär och utgått från det förkastliga i att individer försöker erhålla pengar utan att utföra ett motsvarande arbete. En annan form av kritik har betonat spelan-

Franskt spelhus från 1500-talet. Spelhusen var särskilda inrättningar där allhanda spel kunde förekomma. På denna bild kan man se tärningsspel, kort och brädspe. Ur »Spel! Spel om pengar idag och förr i tiden« (1994).

Tombolahjul från 1800-talets början i Londonmiljö. Tombolan var en typ av allmänt lotteri där barn drog vinstlotterna med förbundna ögon. För att hålla på säkerheten var hjulen försedda med kraftiga lås och bevakades strängt där både polis och militär tog del. Ur »Spel! Spel om pengar idag och förr i tiden« (1994).

dets sociala sammanhang och konsekvenser. Denna kritik har fokuserat på att spelare lätt drabbas av »speldjävulen« och förlorar sina surt förvärvade besparingar, att bedrägerier och andra oegentligheter ofta följt i spelandet spår, samt att verksamheten utövats i olämpliga miljöer, såsom spelhallar och barer.

Statsmakternas inställning till spel och dobbel har alltid varit tvetydig. Å ena sidan har man ofta velat begränsa och förbjuda spelandet utifrån såväl moraliska som sociala hänsynstaganden. Å andra sidan har man sällan varit sen att utnyttja de möjligheter som spel erbjudit. Redan kejsar Augustus lät anordna offentliga lotterier i syfte att stärka statens finanser.

I modern tid framstår 1700-talet som en period då spelandet blomstrade över hela Europa. Under 1800-talet förändrades dock inställningen. Det var framförallt en allt mer aktiv och moraliserande borgarklass som vid denna tid började resa krav på förbud för alla former av spel och lotterier. Resultatet lät inte vänta på sig. I t.ex. England totalförbjöds lotterier 1826, i Frankrike tio år senare. Det enda europeiska undantaget utgjorde Monaco, som lät öppna sitt första kasino under 1800-talets andra hälft.

Utvecklingen i Sverige följer väl den europeiska. Under 1700-talet var spel och dobbel mycket vanligt förekommande. Ett antal förbud mot kort- och tärningsspel samt lotterier vittnar om statsmakternas svårigheter med att motverka detta urgamla folknöje. Kung Adolf Fredriks statslotteri från 1758 – det första i sitt slag – vittnar på motsvarande sätt om den politiska maktens lika gamla intresse att hitta nya vägar att förstärka statskassan.

Precis som i övriga Europa kom nya vindar mot spel och dobbel att blåsa över Sverige under 1800-talet. De svenska statslotterierna lades ned 1842, och ett förbud mot lotterier infördes 1844. I februari 1898 förbjöds även vadhållning med s.k. totalisator – ett system för vadhållning i hästkapplöpningar och som introducerats i Sverige endast några år tidigare. Parallellt med att totalisatorspel förbjöds, började statsmakterna dock att återigen bevilja tillstånd till anordnande av lotterier. En förutsättning var dock att lotterierna avsåg att befrämja välgörande ändamål. Under början av 1920-talet tilläts totalisatorspel igen, under förutsättning att vinsten reserverades för befrämjande av svensk hästavel.

Den svenska idrottsrörelsen växer fram

Grunden till den svenska idrottsrörelsen lades under 1800-talets sista kvartssekel. De tidigaste föreningarna sysslade i huvudsak med gymnastik. På 1880-talet började dock även andra idrottsgrenar – såsom rodd, cykel, friidrott, skidsko, simning – att utvecklas i organiserade former. På 1890-talet kom friidrotten att på allvar utmana den frivilliga gymnastikens dominerande position. Under perioden 1905–1914 framträder en ny bild där fotboll, friidrott och skidåkning var de mest populära idrottsgrenarna.

De första betydande riksorganisationerna bildades vid sekelskiftet. 1897 bildades Sveriges centralförening för idrottens främjande, CF, och 1903 tillkom Svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbund (sedan 1947 Sveriges riksidrottsförbund, RF).

Den svenska idrottsrörelsen var länge en relativt blygsam rörelse. Det var först under 1920-talet som idrotten på allvar tog formen av en regelrätt folkrörelse i fråga om antalet medlemmar, social sammansättning och geografisk spridning. Därefter expanderade dock verksamheten i snabb takt, och redan före utbrottet av andra världskriget hade idrottsrörelsen med bred marginal passerat både frikyrkorörelsen och nykterhetsrörelsen i omfattning.

Idrottsrörelsen sökte tidigt ekonomiskt stöd hos staten. Ett första engångsanslag beviljades redan 1898. Svårare var det dock att erhålla ett permanent statsanslag. Under perioden 1902–1906 avslog riksdagen inte mindre än tre propositioner om statsanslag. Först 1912 lyckades en mycket knapp majoritet idrottsvänner i riksdagen bevilja idrottsrörelsen ett första, årligt statsanslag för den allmänna idrottsverksamheten. Dessförinnan hade regeringen i februari 1908 givit idrotten ett ekonomiskt stöd genom beviljande av ett statslotteri.

Det går inte att överskatta betydelsen av att idrottsrörelsen gavs statsanslag. Först och främst skapade dessa pengar kraftigt förbättrade ekonomiska förutsättningar för en social och geografisk breddning av idrottsrörelsen och dess verksamhet. Dessutom gavs idrotten en officiell status, och det knöts närmare band mellan idrottsrörelsens ledning och den politiska makten.

Den följande redogörelsen inleds under mellankrigstidens första årtionde. Detta var ett mycket dynamiskt skede i den svenska idrottsrörelsens historia. Perioden kännetecknades nämligen inte enbart av en idrottslig

organisatorisk expansion. Det var även en tid av förändring i synen på idrott. Man kan säga att det var först under denna period som idrotten utvecklades till den breda allmänhetens stora nöjesform. Idrottstävlingar, och framför allt fotbollsmatcher, började locka till sig allt större åskådarmassor. Idrottsliga prestationer skapade beundran och idoldyrkan. I dagstidningarna reserverades hela sidor till sportreferat, samtidigt som en stor mängd sporttidningar florerade och förstärkte idrottens karaktär av folk-nöje. Kort sagt: idrott var inte längre enbart en »andlig fostran med fysiska medel« – idrott var även spektakel och underhållning. Det var både linggymnastik och högljudda fotbollsfans. Det var både ideell föreningsverksamhet och lukrativ nöjesindustri. Det är mot bakgrund av denna idrottsliga förändring som den s.k. tipsfrågan skall förstås.

De första tipsbolagen etableras

Precis som så ofta idag tvingades många av 1920-talets idrottsföreningar att utöva sin föreningsverksamhet under hård ekonomisk press. Utgifterna var vanligtvis många och inkomstkällorna få. Någon del i det statliga stödet till idrott kunde enskilda lokala föreningar sällan räkna med, eftersom dessa pengar i huvudsak reserverades för anläggningsbyggande och de nationella förbundens administrationskostnader. Därmed var föreningarna tvingade att själva samla ihop de pengar som behövdes för utövandet av idrott. Detta kunde ske på olika sätt. Om föreningen hade populära idrottsstjärnor eller lag kunde man till stor del finansiera sina aktiviteter genom publikintäkter på egna idrottsevenemang. Detta var dock sällan en realitet för mindre och nybildade föreningar och klubbar. För dessa organisationer kvarstod endast vad de kunde samla ihop genom medlemsavgifter, enstaka donationer samt anordnande av basarer, dans-tillställningar och annan mer nöjesbetonad verksamhet.

Under 1920-talet började allt fler idrottsföreningar över hela landet att pröva på en helt ny metod för att förbättra sin ekonomi: man anordnade tips. Impulserna kom framförallt från England och Skottland, där tippning på fotbollsmatcher redan under 1910-talet hade utvecklats till ett populärt nöje.

Snarast som en kuriositet kan nämnas att den tidigast kända tipsliknande vadhållningen i Sverige ägde rum redan 1882. I samband med att cy-

kelloppet »Mälaren runt« anordnades för första gången utlyste nämligen *Tidning för Idrott* en tävling, där de personer som bäst kunde gissa sig till segrarens tid belönades med penningpriser. Den egentliga tippningen uppstod dock långt senare. Den idrottshistoriska forskningen är inte enig om den exakta tidpunkten. Enligt *Nordisk familjeboks sportlexikon* startade den svenska tippningen genom det sifvertips som *Idrottsbladet* lät anordna i slutet av april år 1923. Det tidigast kända exemplet på att tippningskuponger blivit saluförda har daterats till oktober samma år. Bakgrunden utgjorde en fotbollslandskamp mellan Sverige och Danmark och en för detta ändamål anordnad tågresä mellan Göteborg och Stockholm. På tåget lär nämligen några medlemmar från idrottsföreningen Redbergslids IK ha anordnat en tippningstävlan bland sina medresenärer. Avsikten med arrangemanget skulle varit att förbättra den egna föreningens ekonomi, och resultatet blev enligt uppgift över förväntan.

Det står klart att den moderna tippningen introducerades i Sverige någon gång under 1920-talets första hälft. Det var dock senare, under åren 1927–1928, som »tippningsrasiet« bröt ut på allvar. Praktiskt taget överallt kunde man tippa. Spelkuponger fanns i överflöd, på var och varannan arbetsplats, på idrottsplatser och hos tobakshandlarna. Och det fanns gott om människor som var villiga att satsa några ören på en tipsrad. Enligt uppgift skulle det

Rit-Ola ritar målande hur Tipstjänsts ledning »spelar« bekymrade inför omaklet att behöva anordna något så omoraliskt som tips, men – efter att verksamheten startat – endast är intresserade av att tjäna pengar. Teckning publicerad i *Idrottsbladet* 19/10 1934.

Gustav V:s »blåvita« tipskupong. På kupongen från 1942 har monarken egenhändigt fyllt i och undertecknat med »Gustaf«, Skånegården, Båstad. Kupongen är omgiven av de svenska och finska flaggorna samt två foton av »Mister G« i tennismiljö. Ur »Spel! Spel om pengar idag och förr i tiden« (1994).

Gemensam text: Under krigsåren tippande man »blåvitt« i Sverige. Det innebar att en del av Tipstjänsts intäkter gick till det drabbade broderlandet Finland. Ovan t.v. Rosita Serrano (artistnamn för Ester Aldurate de Villegas) varietésångerska från Chile och verksam i Sverige 1942–48 fyller – vackert dekolleterad – i en »blåvit« tipskupong. Ur »Spel! Spel om pengar idag och förr i tiden« (1994). Ovan t.h. Den folkkäre artisten Sigge Fürst (till höger) och den samtida landslagsmålvakten i fotboll, AIK:aren Gustav »Gurra« Sjöberg, tippas »blåvitt« tillsammans. Ur »Spel! Spel om pengar idag och förr i tiden« (1994).

t.ex. redan 1929 funnits så mycket som 80 000 tippare och ett 100-tal olika tipsbolag endast i Göteborg med omnejd.

Det är naturligtvis svårt att förklara varför just tips hade en sådan attraktionskraft hos den spelande allmänheten. Troligtvis har det en viss betydelse att tips som spelform på ett intressant sätt kombinerar två andra former av hasardspel: totalisatorspel och lotteri. Precis som totalisatorspel, dvs. vadhållning på hästkapplöpning, bygger inte tips uteslutande på slump. Tvärtom är det möjligt för en tippare att till viss del öka sina vinstchanser genom kunskap om de olika fotbollslagets kapacitet och dagsform. Inslaget av kunskap är dock betydligt lägre inom tippning än inom totalisatorspel. Det är med andra ord svårare att få in alla matcher på tipset än att pricka in alla vinnande hästar på Solvalla. I detta avseende liknar

således tipset mer ett rent lotteri. Men samtidigt: små möjligheter till vinst betyder högre vinstsummor (eftersom vinnarna är få blir det inte många som måste dela på vinsten). Konsekvensen blir därmed att tipset förenar allas vår dröm om en storvinst med tanken att vi – genom kunskap – kan lista ut vilka lag som kommer att vinna.

Det som kanske är mest märkligt i det svenska tipsets historia, är att verksamheten kunde bedrivas helt öppet och nå enorma proportioner trots att hasardspel, i enlighet med den s.k. totalisatorförordningen från 1923, var förbjudet i svensk lag. Ett antal samverkande faktorer bidrog till detta paradoxala förhållande. För det första fanns det vissa brister i den rådande lagstiftningen mot vadhållning. Det var nämligen endast *anordnaren* av vadhållning som i lagens mening begick en brottslig handling. Att distribuera kuponger var däremot inte straffbelagt. Det var därmed möjligt för t.ex. tobaks- och tidningshandlare att saluföra tipskuponger i sina butiker utan någon risk för rättsligt efterspel. Likaså kunde tipsresultat kontinuerligt redovisas i både tobakshandlarnas skyltfönster och i idrottstidningar. De många tipsbolagen hade med andra ord inga större problem att finna personer som – mot en skälig ersättning – distribuerade deras spelkuponger och spred ett intresse för tips hos den breda allmänheten. För det andra såg allmänheten tips som en relativt oförarglig företeelse. Visserligen handlade det om spel och dobbel. Dessutom var det olagligt. De flesta menade dock att tips var ett ganska oskyldigt nöje. Det är kanske inte så konstigt. Både lotterier och spel på hästar var, med vissa restriktioner, redan tillåtna spelformer. Dessutom var insatserna i tipsen små – framförallt i jämförelse med penninglotterierna. Vanligtvis rörde det sig om endast 10 eller 20 öre per tipsrad. Att spela på tipset var således något som de flesta kunde unna sig utan att lida någon större ekonomisk skada. Slutligen får man inte glömma att tipsen ofta arrangerades i behjärtansvärda syften. Hela tippningsflugan var ju ytterst ett resultat av att landets idrottsföreningar samlade in pengar till den egna idrottsverksamheten. Detta bidrog säkert till att åklagar- och polismyndigheterna länge tenderade att »se genom fingrarna« med vad som, trots allt, inte var något annat än välorganiserad ekonomisk brottslighet.

»Klubbtips« och privata spelbolag

Tipsarrangörerna utgjorde en mycket brokig skara. Stora och affärsmässigt organiserade bolag verkade parallellt med betydligt mindre och tillfälliga rörelser av närmast ad hoc-karaktär. Organisatoriskt kan dock tipsbolagen delas in i två kategorier: föreningsanknutna spelbolag samt privata spelbolag. Dessa kategorier skilde sig från varandra på väsentliga punkter och förtjänar därför att presenteras närmare.

De föreningsanknutna tipsbolagen, eller »klubbtipsen« som de även kallades, har redan presenterats. Det var dessa bolag som introducerade tipsspelandet i Sverige. Som namnet antyder inrättades klubbtips av idrottsföreningar för att främja ett ideellt syfte – att förbättra den egna idrottsföreningens ekonomi. Vidare var det främst mindre föreningar, s.k. »småklubbar«, som anordnade tips, eftersom större idrottsföreningar ofta kunde få inkomster på annat sätt – inte minst genom publikintäkter vid idrottsarrangemang. Vanligtvis blev hela idrottsföreningen engagerad i hanteringen av klubbtipsen. På vardagarna hade medlemmarna till uppgift att avyttra tipskuponger, t.ex. på den egna arbetsplatsen, i grannskapet eller hos släkt och vänner. På helgerna skulle tipskuponger samlas in och rättas samt vinster delas ut.

Det kan nämnas att inte endast fotbollsföreningar anordnade tips, även om denna föreningskategori dominerade. Själva vadhållningen rörde i huvudsak resultat av fotbolls- och bandymatcher. Den arrangerande föreningens verksamhet kunde dock vara någon helt annan.

Endast sällan stod idrottsföreningarna som formellt ansvariga för sina tipsbolag. Detta är inte konstigt. Naturligtvis var det inte lämpligt att föreningarna, som värnade om sitt goda namn och rykte, blev åtalade för ekonomisk brottslighet. Dessutom fanns det en risk att föreningarna skulle bli diskvalificerade i tävlingssammanhang för brott mot amatörstadgan om det visade sig att de var ansvariga till anordnande av tips. Det var dock uppenbart vilka tipsbolag som indirekt var knutna till olika idrottsföreningar. Namn som *Eriksdalstipset* (Eriksdals IF) och *TSK-tipset* (Tunafors SK) talade sitt tydliga språk.

Det förekom både att enskilda föreningar bildade egna klubbtips och att ett antal föreningar gick samman i gemensamma spelbolag. Ibland kunde dessutom mindre klubbar knytas till tipsverksamheten genom att deras medlemmar anställdes som kupongombud. Eftersom syftet med

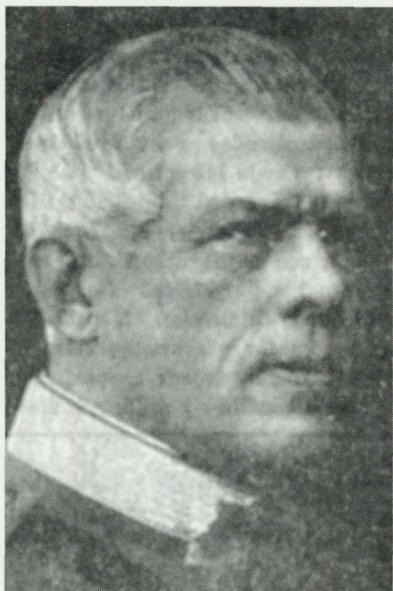
tipsbolagen var att stödja den egna idrottsföreningen fick medlemmarna ofta arbeta ideellt. Det förekom dock även att föreningar gav sina arbetslösa medlemmar viss ersättning för deras arbete.

I klubbtipsens kölvatten, och som en konsekvens av tipsspelandets tilltagande popularitet, kom de privata spelbolagen. Kännetecknande för dessa bolag var att verksamheten syftade till privat ekonomisk vinning för de enskilda arrangörerna. Geografiskt var dessa bolag i huvudsak lokaliserade till södra och västra Sverige. Bolagens storlek varierade kraftigt. De största rörelserna hade dock en omfattande, regelbunden verksamhet och kunde, genom ombud, förse hela landet med sina tipskuponger. Eftersom de privata spelbolagen saknade klubbtipsens goda tillgång på arbetskraft i form av föreningsmedlemmar, knöts ombudsverksamheten i huvudsak till tidnings- och tobakshandlare. Som ett exempel på ett större bolag kan det s.k. *Södra tipset* i Kungälv nämnas. Vid ett åtal mot detta tipsbolag uppgav den ansvarige anordnaren att han ägde ett register på hela 63 000 tippare och att han regelbundet skickade tipskuponger till i runda tal 1 000 ombud i hela landet. Han medgav även att han i februari 1932 under en och samma vecka fått tillbakasänt över 100 000 insatser från sina ombud. Enligt de för rättegången uppgjorda räkenskaperna visade bolaget dessutom en omsättning på närmare 500 000 kronor enbart för 1931.

Bristande kontroll och hård konkurrens

Det ligger i sakens natur att den illegala tippningen saknade all form av myndighetskontroll. Istället var det upp till varje spelbolag att utarbeta sina egna säkerhetsrutiner. Naturligtvis fanns det spelbolag som satte en ära i att bedriva en hederlig och noggrann vadhållningsverksamhet, men visst förekom det samtidigt att både tipsarrangörer och spelare försökte lura varandra på pengar.

För mindre nogräknade tipsarrangörer var den stora frågan hur man skulle slippa att betala ut allt för stora vinster. Möjligheterna var många. Ytterst var det trots allt de enskilda arrangörerna som avgjorde vad som t.ex. skulle betraktas som »utgifter» och »omkostnader» och hur stora belopp som skulle återföras till den spelande allmänheten. Bolagen kunde dock inte behålla *alla* pengar, eftersom ett spelbolag som inte redovisade

»Tippningsgeneralen«, generalmajor Gösta Lilliehöök. Ur Idrottsbladet 10/10 1934.

Tre herrar som studerar den engelska fotbollsligans resultat i en tobakshandlares skyltfönster 1934. Resultaten ställdes vanligen ut vid sextiden på lördagar och var underlag till hur många rätt man hade på tipset. Ur Idrottsbladet 16/11 1934.

Tipsrättaren och borgmästaren i Arboga Wille Wester överöst med inlämnade tipskuponger. Ur Idrottsbladet 16/11 1934.

höga vinster snabbt förlorade tipparnas gunst i den hårda konkurrensen inom tipsbranschen. Dessutom skulle vinnarnas namn och adress alltid offentliggöras, vilket än mer försvårade för tipsbolagen att komma undan utdelningen av vinster. Det kanske vanligaste bedrägeriet bestod därför i att spelbolagen gjorde vänner och anhöriga, eller rent fiktiva personer, till vinnare av högvinster. Denna metod kunde avsevärt minska på det belopp som bolagen annars tvingades återföra till tipsspelarna. Om t.ex. en ensam spelare en vecka lyckats pricka in en korrekt tipsrad vilket, om allt hade gått hederligt tillväga, skulle resulterat i ett belopp på 1 000 kronor – ja, då kunde spelbolaget behålla hälften av dessa pengar genom att fingera en ytterligare vinnare.

Även tipsspelare försökte utnyttja den ofta bristande kontrollen inom tipsbolagen för att lura till sig pengar. Det troligtvis enklaste bedrägeriet bestod i att man helt enkelt gick till något av de många tipsbolagen med en efterkonstruerad vinnarkupong och hävdade att man vunnit men inte funnit sig registrerad på vinnarlistorna. Om tipsarrangören då menade att någon sådan kupong inte kommit in till spelbolaget var det bara att anklaga tipsarrangören för bedrägeri och hota med polisanmälan. Denna metod kanske inte fungerade vid alla tillfällen, men visst förekom det att spelbolag inför hot valde att trots allt betala ut den påhittade vinsten. Andra och mer förfinade bedrägerier kunde bestå i att man på olika sätt försökte påverka posthanteringen i avsikt att smugla in efterkonstruerade vinnarkuponger till spelbolagen. Dessutom förekom det naturligtvis att bolagens egna kupongrättare ertappades med att försöka smugla in efterkonstruerade vinstkuponger i samband med kupongrättningen.

Intressant nog begränsades tipsbolagens möjligheter till fusk genom den hårda konkurrensen mellan olika tipsarrangörer. I den rena konkurrensens anda försökte nämligen många tipsbolag att beslå sina konkurrenter med fusk. Och det vanligaste tillvägagångssättet för ett spelbolag att undersöka sina konkurrenters hederlighet var naturligtvis att närmare granska deras namngivna vinnare. Inte sällan visade en undersökning att personerna i fråga inte alls existerade, eller att de på olika sätt kunde knytas till konkurrentens egna kretsar. Därefter var det bara att kontakta pressen, t.ex. *Idrottsbladet*, och offentligt framföra sina anklagelser.

Även om bedrägerier säkerligen förekom på alla håll finns det uppgifter som tyder på att kontrollen var bättre inom de föreningsanknutna tipsbo-

lagen än inom de privata motsvarigheterna. Detta kan ha flera förklaringar. Eftersom det var den egna föreningen som skulle stödjas utvecklades ofta en viss lojalitetskodex inom klubbtipsen. Att på olika sätt undanhålla inkomster vore i det närmaste att stjåla från de egna kompisarna. När dessutom klubbar gick samman i gemensamma tipsbolag skapades ett visst intresse hos berörda parter att bevaka varandra. Detta kunde ibland medföra att alla klubbar hade egna kontrollanter för att garantera att t.ex. rättningen av tipskuponger gick korrekt till – något som i praktiken ledde till ökad kontroll.

Myndigheterna försöker stävja tipsflugan

Den illegala tippningen växte fram i Sverige utan att åklagare och polis gjorde några större ansträngningar för att motarbeta spelandets utbredning. Under början av 1930-talet började dock myndigheterna att ändra attityd. Den olagliga tippningen hade vid denna tid fått allt för stor omfattning för att statsmaktens företrädare stillasittande skulle kunna låta verksamheten fortgå. Dessutom hade tippningen allt mer utvecklats till ett »privatgeschäft«, dvs. dominerad av privata spelbolag. Tipsmarknaden hade således förlorat mycket av sin tidiga idrottsfrämjande karaktär. Till råga på allt hade det blivit allt mer uppenbart att tippningsbranschen präglades av bristande kontroll och rena bedrägerier.

Det visade sig vara mycket svårt att stoppa tipsspelandet. Ett första problem var att bötesatserna var förhållandevis små och därmed inte ingav någon nämnvärt avskräckande effekt. Tvärtom blev bötesbeloppen tidigt något som tipsbolagen snarast betraktade som en beräknad omkostnad. Eftersom det dessutom handlade om dagsböter kunde bötesbeloppet minskas till ett minimum genom att man lät någon arbetslös i vänkretsen bli formellt ansvarig för spelbolaget. Men straffet mot att anordna tips bestod dock inte enbart i böter. Dessutom skulle tipsbolagens vinst förverkas. Inte heller detta visade sig dock vara ett effektivt hot mot de illegala bolagen. En förutsättning för att myndigheter skulle kunna vidta en sådan åtgärd var nämligen att man först fastställde hur stor vinst tipsföretaget hade gjort. Detta var sällan lätt att avgöra. Spelbolagens bokföring var många gånger bristfällig eller obefintlig – säkert till viss del en medveten strategi av bolagen i syfte att dölja den egentliga vinsten. Dessutom var ar-

Den 29 nov. 1930. N° 14420 A. T. S. 25 öre. Ort: _____ 2 Namn: _____ Adress: _____ <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Siffertips.</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Denna match</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Chelsea—Arsenal</td> <td style="text-align: center;">Uppas rätt.</td> </tr> </table> Stryktips. Aston Villa—Portsmouth Bolton—Birmingham Grimsby—Leeds Huddersfield—Manch. C. Liverpool—Sheffield U. Manchester U.—Sunderl. Middlesbrough—Derby Newcastle—Blackburn Sheffield W.—Blackpool West Ham—Leicester 25 öre. Obs! Tävlingsreglerna å baksidan.	Siffertips.	Denna match	Chelsea—Arsenal	Uppas rätt.	Den 29 nov. 1930. N° 14420 A. T. S. 25 öre Namn: _____ har för ansökan om medlemskap betalt stadseentlig medlemsavgift 25 öre i Föreningen Allmänna Tippingssällskapet för veckan till den 29 nov. 1930 med rättigheter och skyldigheter enligt sällskapets stadgar. <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Kontroll.</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Siffertips.</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Chelsea—Arsenal</td> <td style="text-align: center;">—</td> </tr> </table> Stryktips. Aston Villa—Portsmouth Bolton—Birmingham Grimsby—Leeds Huddersfield—Manch. C. Liverpool—Sheffield U. Manchester U.—Sunderl. Middlesbrough—Derby Newcastle—Blackburn Sheffield W.—Blackpool West Ham—Leicester Vidst. kupon skall vara inlämnad till någon av föreningsens områd eller avärdad med affis. posten senast till den anländer till A. T. S. senast den 29 nov. kl. 3 e. m. för att äga full giltighet. Obs. Postg. 20 öre. A. T. S. adress är Föreningen Allmänna Tippingssällskapet, Box 103, Halmstad. Eventuella anmärkningar mot presbedomningen skola, för att rätta beaktande, göras skriftligt före onsdag kväll.	Kontroll.	Siffertips.	Chelsea—Arsenal	—
Siffertips.	Denna match								
Chelsea—Arsenal	Uppas rätt.								
Kontroll.	Siffertips.								
Chelsea—Arsenal	—								

En av Sveriges många tidiga illegala tipslappar, utgiven 1930 av Föreningen Allmänna Tippingssällskapet i Halmstad. Många av de illegala tipsbolagen hann växa sig så stora, att de höll sig med både heltidsanställd personal och egna kontorslokaler. Ur »Spel! Spel om pengar idag och förr i tiden» (1994).

rangörerna naturligtvis inte sena med att framhålla hur olönsamt det var att anordna tips, och att verksamheten endast mycket sällan genererade något överskott alls.

Under 1932 tillkom en ytterligare faktor som kraftigt försvårade myndigheternas redan dåliga möjligheter att motarbeta tipsspelandet. På hösten detta år började nämligen utländska tipsbolag att göra intrång på den svenska tipsmarknaden. Det visade sig snart att svensk lagstiftning mot vadhållning inte var tillämpbar på utländska bolag – det var endast svenska arrangörer som kunde åtalas för brott mot totalisatorförordningen. De utländska bolagen kunde således utöva sin tipsverksamhet utan någon som helst risk för polisiära ingripanden. Och som en konsekvens började pengar att exporteras ut ur landet. De inhemska bolagen, som först indignerat fått se sina utländska konkurrenter slippa undan både böter och åtal, var naturligtvis inte sena att reagera. Genom att formellt inrätta sina huvudkontor i något av våra grannländer hade de funnit en mer permanent metod att kringgå svensk lagstiftning.

Regeringen tvingas ingripa

Med de utländska bolagens intåg på den svenska spelmarknaden hade det blivit uppenbart att den rådande lagstiftningen inte var tillräcklig för att stävja det stora intresset för tips. Endast ett ingripande från riksdag och regering kunde därmed råda bot på problemet.

I februari 1933 tillsatte den socialdemokratiska handelsministern Fritjof Ekman en internutredning inom sitt eget departement. Uppdraget bestod i att föreslå ny lagstiftning som en gång för alla skulle sätta punkt för den rådande illegala tipsrörelsen. Framförallt skulle de utländska spelbolagen bort från svensk mark. Detta var dock inte det enda uppdraget. Idrottsrörelsens föreningar hade visat att tips kunde utnyttjas i främjande syften. Parallellt med att åstadkomma en strängare lagstiftning fick utredningen därför även i uppdrag att pröva huruvida någon form av statligt kontrollerad tipsverksamhet vore tänkbar i framtiden. Med andra ord: handelsministern önskade en lagstiftning som kunde rensa ut de värsta avarterna inom den existerande tippningsrörelsen. Det var dock en öppen fråga huruvida tips som spelform borde totalförbjudas eller legaliseras.

Som ansvarig för utredningen tillsattes den tillförordnade expeditionschefen för handelsdepartementet, Gösta Engzell. Bevarat källmaterial vittnar om att Engzell gick mycket grundligt tillväga. En övergripande kartläggning av tipsmarknaden gjordes, bl.a. genom insamling av tipskuponer, tidningsurklipp och material från otaliga åtal. Likaså gjordes en sammanställning av lagstiftningen på området såväl i Sverige som utomlands.

Det är uppenbart att statsmaktens företrädare helst såg att tippningen totalförbjöds. Det principiella motståndet mot spel och dobbel var stort. Dessutom utgjorde tips en spelform som i huvudsak riktade sig till ungdomen. Ett totalförbud skulle vidare vara relativt enkelt att åstadkomma – det räckte långt med att göra själva ombudsförfarandet olagligt enligt totalisatorförordningen. Problemet var dock huruvida ett totalförbud i praktiken skulle kunna upprätthållas. Det var ju uppenbart att allmänheten tyckte om att tippa. Det fanns med andra ord en oro inom handelsdepartementet att ett totalförbud endast skulle tvinga de illegala tipsbolagen under jorden, men att befolkningen i förlängningen ändå skulle fortsätta att tippa. Ett totalförbud skulle i sådana fall bara bli ett slag i luften. Dess-

utom kunde det verka motsägelsefullt och orättvist av statsmakterna att förbjuda tips men samtidigt tillåta både lotterier och spel på hästar.

På motsvarande sätt fanns det både fördelar och nackdelar med en legaliserad tipsverksamhet. Ytterst skulle en legalisering naturligtvis inte vara något annat än en bekräftelse på att statsmakterna misslyckats med att stävja den illegala tippningsrörelsen. Samtidigt hade legaliseringsförslaget vissa poänger. Först och främst skulle statlig kontroll inrättas över tipsbranschen. Utländska spelbolag och annat »privatgeschäft« skulle effektivt rensas ut samtidigt som allmänheten blev tillförsäkrad tryggare och säkrare spelformer. Dessutom – och detta är viktigt att betona – skulle en statligt kontrollerad tipsverksamhet smidigt kunna avvecklas den dag då »tippningsraseriet« väl ebbade ut. Det låter kanske konstigt, men under början av 1930-talet var alla övertygade om att tips som fenomen endast var en tillfällig modefluga. En legalisering kunde således tolkas som en politisk strategi för att bringa lite ordning och reda inom tipsbranschen i avvaktan på att allmänhetens intresse skulle avta.

Det ligger nära till hands att även se vissa ekonomiska motiv för regeringen att föredra en legalisering av tipsrörelsen, dvs. att man helt enkelt var ute efter en egen bit av tipskakan. Några sådana motiv fanns dock inte annat än indirekt. Redan när förslaget om en legaliserad tipsverksamhet började diskuteras förutsattes nämligen att en eventuell vinst skulle reserveras till främjande av svensk idrott.

Tipstjänst bildas – och idrottsrörelsen tjänar miljoner

Efter en kort tids övervägande valde handelsminister Ekman att stödja legaliseringslinjen. Ett förslag till ny totalisatorförordning utformades, och efter att riksdagen – med viss tvekan – godkänt propositionen kunde en ny förordning träda i kraft redan i juni samma år.

Med den nya lagstiftningen gjordes alla led i tipshanteringen olagliga. Eftersom det därmed inte längre var möjligt att arbeta som ombud för ett tipsbolag utan att riskera rättsligt efterspel, kom både de utländska och inhemska tipsbolagen att snabbt upphöra med sin spelverksamhet. Samtidigt medförde den nya lagstiftningen dock att regeringen ägde möjlighet

Kronblom. Ur »Spel! Spel om pengar idag och förr i tiden« (1994).

att bevilja tillstånd för tipsarrangemang. Här fanns således en möjlighet för de tidigare illegala spelbolagen till fortsatt vadhållningsverksamhet, och följaktligen inleddes en intensiv jakt på denna koncessionsrätt. Idrottsföreningar, tobakshandlare, privata bolag och enskilda personer – alla ville de vara först med att arrangera statligt kontrollerade tips.

Sommaren 1934 framstår som en avgörande period i det svenska tipsets historia. Ett stort antal ansökningar om tillstånd att anordna tips låg och väntade på beslut hos handelsministern. Men hur skulle det nya tipsspelet utformas? En lösning vore t.ex. att låta idrottsrörelsen själv ta hand om tipshanteringen. Eller var det bättre att istället knyta upp verksamheten kring landets tobakshandlare? Kanske borde en statlig tipsmyndighet inrättas? Frågorna var många, och ett beslut kunde få långtgående konsekvenser.

Den ansökan som gick segrande ur striden kom från personer med nära band till svensk idrottsrörelse. I spetsen stod generalmajor Gösta Lilliehöök, regeringens eget ombud i RF, samt fotbollförbundets Carl Ledin. Deras förslag kan till konstruktionen ses som en utveckling av de tidigare privata tipsföretagen. Man avsåg nämligen att inrätta ett speciellt aktiebolag med uppgift att arrangera tipsspel för allmänheten. Den praktiska verksamheten skulle skötas av bolagets egen personal i samarbete med landets tobakshandlare. Till skillnad från de privata tipsbolagen skulle dock detta bolags ekonomiska överskott reserveras till främjande av svensk idrott. Det skulle således inte längre vara möjligt för idrottsföreningar att själva arrangera tips – detta skulle dock kompenseras genom att idrottsrörelsen fick den statskontrollerade tipsverksamhetens vinst.

Efter att regeringen väl fattat sitt beslut gick det undan. Den 4 oktober 1934 kunde det »lilliehöökska» bolaget – nu under namnet Tipstjänst – hålla ett konstituerande sammanträde, och kort därefter påbörjades själva tipsverksamheten.

Tipstjänst hade onekligen ingen enkel uppgift att fylla. Å ena sidan hade bolaget till uppgift att konkurrera ut den illegala tippningsrörelsen. Dessutom skulle dess verksamhet ge ett ekonomiskt stöd till svensk idrott. Det låg således i företagets intresse att utveckla en lönsam verksamhet. Å andra sidan hade ju bolaget tillkommit för att regeringen avsåg att förhindra att spellustan ökade i landet. Detta förutsatte snarast att verksamheten inte skulle vara särskilt lönsam eller expansiv. Det byggdes med andra ord

in motsättningar i bolaget redan vid dess tillkomst. Hur skulle egentligen Tipstjänst agera på spelmarknaden? Hur skulle bolaget lyckas att bedriva en aktivitet som var tillräckligt attraktiv för att locka de redan aktiva tips-spelarna bort från de illegala bolagen, utan att man samtidigt lockade nya grupper in på spelandets bana? Det är tydligt att denna problematik präglade Tipstjänst första tid. Den valda strategin kan formuleras som ett försök att agera som ett »nödvändigt ont«. Redan när det blev klart att Tipstjänst skulle inrättas meddelade bolaget att man t.ex. inte skulle göra reklam för sin verksamhet. I början var man visserligen »nödsakad« att genom reklam fästa uppmärksamhet på sin existens, men därefter skulle sådant inte längre förekomma. Det var, som man sade, »inte meningen att bolaget skall driva upp sin omsättning, utan endast ge allmänheten tillfälle till tippning«. Dessutom uppmanades tobakshandlarna att inte placera sina tipskuponger alltför lättåtkomligt i butikerna, eller sälja dylika till personer under 18 år. Inom kort infördes även vissa begränsningar i vinstfördelningssystemet på det populära stryktipset, i syfte att undvika alltför höga vinster.

Redan efter några månaders verksamhet stod det klart att Tipstjänst utgjorde ett fullgott alternativ till den tidigare illegala tippningsrörelsen. Företaget var en succé – och det var den svenska idrottsrörelsen som skulle få skörda frukterna av denna nya, lagligt sanktionerade, tipsverksamhet.

I november 1935 mottog idrottsrörelsen med RF i spetsen överskottet från Tipstjänsts första verksamhetsår. Företaget hade uppvisat ett mycket lyckat bokslut, och hela 1 026 297:13 kronor kunde därför överföras till RF. För idrottsrörelsen, van vid ett statsanslag på ca 100 000 kronor, var beloppet av enorma proportioner. Detta var dock bara en blygsam början. Tipstjänst fortsatte nämligen att öka i popularitet. På hösten 1936 redovisade företaget en vinst på drygt fyra miljoner kronor. 1937 blev vinsten nära 5,7 miljoner kronor. Året därpå var man uppe i nästan 13 miljoner! För idrottsrörelsens vidkommande hade inrättandet av Tipstjänst snabbt utvecklats till en fantastisk högvinst. Trots att regeringen redan 1936 började reservera en miljon om året av Tipstjänsts överskott till statskassan, fick svensk idrottsrörelse under åren 1935–1939 anslag i en omfattning som man aldrig hade vågat drömma om. Sammanlagt överfördes nära 23 miljoner kronor till den svenska idrotten under åren 1935–1939.

Ingenting varar för evigt. För idrottsrörelsens del kom andra världskri-

get att abruptt täppa till den guldgruva som AB Tipstjänst hade blivit. Sent på hösten 1939 beslutade den urtima riksdagen om besparingar över hela statsbudgeten. För idrottsrörelsen fastslogs ett statsanslag på två miljoner kronor. Detta var visserligen ingen oäven summa pengar. Det var dock endast en bråkdel av vad Tipstjänst detta år inlevererade till statskassan. Dessutom innebar beslutet en återgång till principen att idrottens statsanslag blev avhängigt den statsfinansiella situationen istället för det svenska folkets lust till spel och dobbel. Därmed var en kort men mycket lönsam period i den svenska idrottsrörelsens historia förbi.

Den illegala tipsrörelsens mer långsiktiga konsekvenser för svensk idrott

Även om den s.k. tipsfrågan endast varade under några få år satte den tydliga spår i idrottsrörelsens fortsatta utveckling. Redan i ett kortsiktigt perspektiv blev Tipstjänst naturligtvis av stor betydelse för svensk idrott, eftersom bolaget skapade ett kraftigt ekonomiskt tillskott vilket inte minst bidrog till ett intensivt nybyggande av idrottsanläggningar under 1930-talets andra hälft. I ett långsiktigt perspektiv blev dock tipsfrågan av än större betydelse.

För det första blev regeringen moraliskt förpliktigad att fortsätta stödja svensk idrott med betydande statsanslag, även efter att man avskaffat kopplingen mellan Tipstjänst och statens idrottsanslag. Från idrottens håll hade det närmast uppfattats som en stöld att staten höll inne vinsten från Tipstjänst. Detta var ju, hävdade man, idrottens egna pengar. Ett sådant avtalsbrott kunde endast mildras genom att idrottens anslag även fortsättningsvis hölls kvar på en acceptabelt hög nivå. I praktiken var det således politiskt omöjligt att återföra idrottsanslaget till den nivå som rådde före tipsfrågans tillkomst. Indirekt kom Tipstjänst med andra ord att även efter 1939 ha betydelse för omfattningen av idrottsrörelsens statliga stöd.

För det andra – och viktigast – kom tipsfrågan att på ett avgörande sätt förändra relationen mellan statsmakten och den frivilligt organiserade idrotten. Ända fram till mitten av 1930-talet hade idrottsrörelsen varit starkt förankrad i den civila sfären av samhället. Verksamheten erhöll vis-

serligen statsanslag, men ytterst var det ändå det ideella arbetet inom de många föreningarna som utvecklade det svenska idrottslivet, som byggde idrottsplatser, ordnade tävlingar och uppvisningar samt tränade ungdomen. För detta ideella arbete hade föreningarna behövt pengar, och anordnandet av tips hade varit en mycket lönsam lösning på deras ständiga ekonomiska problem. Den politiska makten hade dock inte uppskattat tipsbolagen, och med inrättandet av Tipstjänst satte riksdag och regering effektivt stopp för idrottsföreningarnas möjlighet att på detta sätt själva samla ihop pengar till den egna föreningen. Riksdag och regering sade helt enkelt »nej – idrottsföreningar skall inte arrangera spel och dobbel. Ni skall idrotta. Låt statsmakten sköta vadhållningsverksamheten och ansvara för att ni får de nödvändiga ekonomiska resurserna för er föreningsverksamhet«. Denna princip om staten som garant för idrottsrörelsens överlevnad och utveckling var visserligen outtalad, men blev en allt tydligare realitet i takt med att idrottsrörelsen fick miljonbelopp under 1930-talets andra hälft. Dessutom var det en princip som statsmakten var moraliskt tvingad att behålla även efter 1939, dvs. efter att idrottsanslaget inte längre var kopplat till Tipstjänst. Med tipsfrågan inleddes således idrottsrörelsen sin väg in i det svenska välfärdsbygget.

Tipsextra. Ur »Spel! Spel om pengar idag och förr i tiden« (1994).